

Сергієнко О. В.,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук
докторант філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КАТЕГОРІЯ АРХІТЕКТУРА ЯК СКЛАДОВА МІСТОБУДУВАННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню правової категорії та правового інституту архітектури як основоположної складової містобудівного галузевого законодавства України. Метою статті є дослідження змісту поняття архітектури не тільки як юридичного феномену, але і як філософського, вплив цього поняття на формування нормативної бази містобудівного права зокрема, так і законодавства та правової системи України вцілому, з'ясування істинного змісту нормативно-правових актів, з'ясування чинників, що зумовлюють існування такої категорії права та обумовлюють її об'єктивну необхідність. Вагоме значення у статті приділено правовому та філософському осмисленню цих понять в першу чергу з точки зору понятійного апарату української мови.

У статті здійснено аналіз правової категорії архітектури, а також змісту цього поняття, виходячи з семантики української мови у взаємозв'язку з науковою мовою права. Особливу увагу застосуванню класифікації та кодифікації як фундаментальних методів наукового пізнання, які дають змогу впорядковувати правове поле України, та сприяють впровадженню наукового підходу до правотворчої діяльності з метою отримання об'єктивного результату, важливого для суспільства. Правильне право-творення, право-розуміння і правозастосування є вагомими чинниками вдалого економічного розвитку нашої держави. Саме тому чітке формулювання норм права дає змогу змодельовати правомірну поведінку суб'єктів архітектурної діяльності, головна мета яких полягає у створенні якісного життєвого середовища, цілісність та належна функціональність якого зокрема залежить і від дієвого правового механізму. Зазначено, що нормативно-правова база України має спотворене уявлення про зміст такого поняття, ідеї спрощення містобудівного законодавства вимагають постійного осмислення та наукового підходу, що забезпечить належну дієвість права. Законодавство щодо цих питань повинно буди поверненим обличчям не тільки до споживача, але і у суспільно важливі галузі, як містобудування, і до потреб і вимог суспільства, включаючи охорону навколишнього природного середовища та протидію техногенному впливу людини.

Ключові слова: містобудування, містобудівна діяльність, суб'єкти містобудування, об'єкти містобудування, архітектурна діяльність, архітектура.

Постановка проблеми. Питання вдосконалення українського законодавства постійно стоїть на порядку денному українського суспільства. В першу чергу це викликано тим, що бажання якнайшвидше створити повне правове поле сучасної України, відмінне від радянського періоду творення, яке б враховувало усі найкращі взірці світового права, натикається на відсутність цілісного розуміння відповідного як відповідної

речової царини життєдіяльності людини, так і його правового опису. Ще більше це посилюється тим, що романо-германська цілісність права, на основі якої намагаються в Україні створити свою гілку цього права, натикається на нехтування основоположними основами, покладеними у кристалізацію романо-германської цілісності права. Особливо це стосується однієї з важливих царин українського життя – містобудівної діяльності, особливо у співвідношенні її з її ж складовими, і найбільше з архітектурою. Вклад останньої у існування людини переоцінити не можливо, хоча і розуміння що таке архітектура в Україні – теж не зовсім з'ясовано. Тож намагання здійснити дослідження цієї ознаки є нагальною необхідністю у правовій науці. Отже, статтю присвячено дослідженню правової природи архітектурної діяльності як однієї із основних категорій містобудівної галузі права.

Стан дослідження. Дослідження проблем правового регулювання забудови земельних ділянок приділяли увагу О. В. Гаран, М. О. Баймуров, Р. В. Миронюк, А. І. Ріпенко, Ф. Й. Француз, М. М. Дьомін, М. П. Недоха, Л. Р. Біла-Тіунова, К. О. Рибак та ін.. Проте наукове обговорення продовжується з метою вирішення спорів, пошуку найкращих рішень, удосконалення чинного законодавства та вирішення нагальних практичних питань.

Мета статті полягає у дослідженні змісту поняття архітектурної діяльності та її складових як частини містобудівної галузі права.

Завданнями статті, у зв'язку з вищезазначеним, є:

- з'ясувати філософсько-правовий зміст поняття архітектурної діяльності;
- виявити правову природу цього поняття, його складові та їх правовий зміст;
- здійснити аналіз правового упорядкування здійснення архітектурної діяльності та надати дієві поради щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розбираючи статтю 1 Закону України «Про основи містобудування» на її складові частини, не можна не відзначити, що поняття «архітектура» безпосередньо не включено до основного визначення поняття «містобудування» [1], а це у свою чергу могло б наштовхнути на роздум про відсутність прямого зв'язку між цими поняттями. Одночасно з цим, у статті 2 цього Закону ми знаходимо цей вид діяльності серед головних напрямів містобудівної діяльності. Чи можна говорити про те, що основний напрям є частиною самої діяльності, чи це її мета. Виходячи з розуміння значення слова «напрямок» – «лінія руху, або лінія розміщення кого-, чого-небудь», «шлях діяльності, розвитку кого-, чого-небудь; спрямованість якоїсь дії, явища», «спрямованість думок,

інтересів» [2, с. 731], необхідно усвідомлювати, що це ціль, до якої рухається (в нашому випадку) галузь, але не сам рух. Очевидно, що напрямком містобудування є «створення та підтримання повноцінного життєвого середовища», яка має свої способи досягнення, чи для галузевого випадку – «способи виробництва» [3, с. 441]. Якщо розглянути складові статті 2 вищезначеного Закону, то мова може йти навіть про «встановлений порядок чогось», але ніяк не напрямом. Тож архітектурна діяльність не може бути напрямком містобудування, а швидше одним із способів досягнення мети, при чому особливим способом, про що далі.

У галузевому вимірі під архітектурою розуміють «мистецтво створення споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людини», та разом з цим це – «сукупність характерних ознак будівель і споруд певного історичного періоду, регіону або стилю» [4, с. 3]. Якщо вважати, що перша частина визначення передбачає створення саме повноцінного середовища, то мета здійснення як містобудівної так і архітектурної діяльності повністю співпадає. Тож, чи є ці поняття подібними, чи між ними встановлено інший зв'язок?

У широкому розумінні «архітектура – мистецтво проектування, спорудження, та художнього оздоблення будов», а також «будівельне мистецтво» [2, с. 42]. Перегукування архітектури та будівництва не випадкове, адже слово «архітектура» запозичено через латинізм з грецької, і дослівно в останній означає «старшого ремісника» (останній вживається саме у широкому розумінні фаху працівника [5]), що часто літературно заміняється на «будівничого» [6, с. 101]. І зовсім цікаво, чому в українському законодавчому та полі не знаходить свого місця повний відповідник запозиченого слова – «зодчество – мистецтво проектувати і споруджувати будівлі, архітектура» [2, с. 475]. Тож у цій статті у подальшому будемо використовувати українське «зодчество», замість грецького «архітектура». Отже, якщо зодчество – це проектувати і споруджувати будівлі, то це є нічим іншим як частиною містобудування, що напряму передбачено визначенням останнього у статті 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Таким чином, зодчество – це не напрямом містобудування, а його складова, яка відповідає за створення цілісності споруд як повноцінного життєвого середовища. Якщо вважати, що теорія містобудування – «це сфера наукової діяльності, у якій досліджуються закономірності формування і функціонування, розвитку містобудівних утворень, розробляються принципи і критерії прийняття проектних рішень, розробляються теорії проектно-діяльності» [7, с. 5] і «направлена на вдосконалення проектно-практичної діяльності» [7, с. 6], тобто зодчество є однією із основних, якщо не самою основною, складовою містобудування.

Одночасно зодчество, «як мистецтво – затне справляти глибокий емоційний вплив» [8, с. 4], що має відношення не стільки до речової природи, як до духовної, і в цій частині маємо особливий відтінок, речова сторона якого «сукупність характерних ознак будівель і споруд певного історичного періоду, регіону або стилю», про що згадувалося вище. В цьому розумінні про зодчество говоримо як про надбання (завичай латинізмом позначаємо словом «культура»).

Співвідношення понять «містобудування», «містобудівна діяльність» та «містобудівні предмети» [9, с. 171] відповідним чином впливають на таке ж співвідношення понять «зодчество», «зодча діяльність» та «зодчі предмети».

Таким чином зодчество – це суспільні відносини, що виникають між учасниками зодчої діяльності щодо створення, перетворення та збереження предметів зодчества, з метою створення та забезпечення зручного та художнього середовища існування людини.

Правовий опис відповідної речової галузі життєдіяльності має на меті відобразити наявні суспільні відносини, які існують у ній, зокрема окреслення необхідних правових способів здійснення такої діяльності, чи існування відповідних речей. Отже, оскільки містобудування – це не лише діяльність, але і її підсумки, так і архітектура – це не тільки діяльність, але і її підсумки. Чому підсумки, а не результат? По-перше, походження загальноновживаного латинізму є не зовсім влучним за своїм змістом – «те, що відскочило» [10, с. 49], адже для змістовного вживання цього слова у нашому випадку, ми повинні розуміти, чим саме є зазначене «те». По-друге, «результат – остаточний, кінцевий підсумок» [10, с. 465], а у процесі будь-якої діяльності ми можемо отримувати і проміжні підсумки, зокрема і в ході архітектурної, про що докладніше мова піде нижче.

Закон України «Про архітектурну діяльність» [11] за суттю назви необхідно було б віднести до процесуального права, тобто до сукупності правил, що описують дії відповідних сторін щодо втілення ними матеріального права у галузі архітектури в життя. Проте він таким не є. У ньому одночасно містяться обидві складові права: як матеріальне, так і процесуальне. Так, стаття 1 зазначеного закону містить норми і щодо діяльності, і щодо відповідних речей, які є необхідними для такої діяльності, або створюються нею у підсумку.

До першої складової зодчества, тобто до його діяльності відносяться: творча послідовність з пошуку рішення та його рішення; розроблення усіх видів проектів; авторський нагляд; архітектурно-будівельний контроль; науково-дослідницька робота; викладацька робота.

До другої складової зодчества, тобто до предметів (латинізмом прийнято називати – об'єкти) його діяльності відносяться: будівлі, їх комплекси, нерухомі предмети благоустрою; садово-паркові та земельно-просторові утворення (останні влучно називаємо «краєвидами», на противагу німецькому «ландшафту»); землі, краї та їх частини, зокрема і землі населених пунктів; усі види проектів, створені у ході зодчої діяльності. З метою забезпечення однорівневого поділу предметів зодчества необхідно зазначити наступне. Як основоположна цілісна складова містобудування є земля населеного пункту – міста, і як його менший відповідник – село. З одного боку, поєднання землі і споруд на ній, є суттю такої діяльності, таким чином ми утворюємо особливу єдність, про яку і скажемо – дух відповідного містянського утворення. Але від збільшення розміру земель до управлінських розмірів району чи області, чи зі зменшенням його до розмірів мікрорайону, чи його частини, зокрема – парку, це ніяким чином не впливає на сутнісний зміст будь-яких земельних утворень, що видозмінені людиною – все це можемо об'єднати у єдину понятійну ознаку – «краєвиди». Також потрібно зазначити, що самі природні краєвиди, як частина Землі, є не єдиними предметами зодчества, адже їх співрозмірне відображення у усіх видах відповідних проектів – є теж підсумком зодчої діяльності. Сукупність таких проектів прийнято називати «містобудівною документацією» – повнота наявних відомостей про містобу-

дівний простір, передбачена або здійснена сукупність дій відповідних учасників, які в ньому відбуваються, та результати цієї діяльності. Щодо проектів споруд – це інший вид підсумків зодчої діяльності, які прийнято називати «проектами будівництва». Тобто зодчі проекти – це сукупність містобудівної документації та проектів будівництва.

Художня складова зодчої діяльності спонукає до означення ще однієї своєї складової – художнього творчого задуму, який породжує свої вимоги щодо існування права творця (звичай латинізмом називаємо «автор»), або права на підсумки його розумової діяльності звичай латинізмом називаємо «право інтелектуальної власності». Тобто результатом зодчої діяльності є і право на задум, яке відокремлене від самої речі, і сама річ, створена на основі цього проекту. Окрім того, сама річ, яка набула неповторного художнього образу стає частиною права з захисту зодчих надбань, яку ми характеризуємо під поняттям захисту культурної спадщини. Оскільки право творця не є ні річчю, ні діяльністю, то ми можемо стверджувати, що зодчество має особливу складову – прояв здібностей (звичай латинізмом називаємо «віртуальною складовою»). При цьому речі і права творця – вкладаються у поняття матеріального права, а порядки здійснення зодчої діяльності – у процесуальне право.

Висновки. Зодчество (архітектура) – це частина містобудування, відповідно зодче право є частиною містобудівного права. Єдина мета містобудування – створення повноцінного та зручного середовища існування як людині, так і суспільства вцілому, є основоположною метою і його складових, зокрема і зодчої (архітектурної) діяльності.

Безумовною особливістю зодчої діяльності є створення неповторного образу кожної її складової, які у підсумку створюють художню складову цього поняття. Як наслідок, виникає складова захисту як права на художній задум, так і права на охорону художньої цінності створеної речі.

Наслідком попереднього висновка є те, що зодча діяльність передбачає досягнення як кінцевих підсумків, так і проміжних, які є самостійними складовими, та мають власну цінність. При цьому проміжні підсумки можуть не означати досягнення кінцевого підсумку. Зокрема, таким проміжним підсумком може бути як містобудівна документація, яка є лише основою для подальшої роботи в рамках створення повноцінного та зручного містобудівного середовища, так і проектна документація на зодчу річ (латинізмом – архітектурний проект), за яким у кінцевому підсумку може бути нічого і не споруджено.

Кодифікація (упорядкування) законів – є одним із основоположних шляхів вдосконалення законодавства у єдності романо-германського права, то ж в частині містобудівного законодавства з метою його вдосконалення є необхідність у прийнятті Містобудівного кодексу, головне завдання якого викристалізувати відповідні правові інститути галузевого права, та узгодити розбіжності, які містяться у сучасному українському праві, і в першу чергу співставлення понять «містобудування» та «зодчество» («архітектура»).

Література:

- Закон України «Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 р. № 2849-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 52. Ст. 683.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови / укладач Бусел В.Т. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. С. 1736.
- А.О. Івченко. Тлумачний словник української мови. Харків: ТОВ «Фоліо», 2002. С. 541.
- Плоский В.О., Гетун Г.В., Віроцький В.Д. Архітектура будівель і споруд. Книга 3. Історія архітектури і будівництва: Підручник. – Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута, 2016. 816 с.
- Perseus Digital Library <https://logeion.uchicago.edu/%CF%84%CE%AD%CE%BA%CF%84%CF%89%CE%BD>.
- Словник іншомовних слів / гол.ред. О. С. Мельничук. Київ: Головна редакція УРЕ, 1977. 746 с.
- Древаль І. В. Конспект лекцій з дисципліни «Теорія містобудування» (для студентів 6 курсу денної форми навчання, спеціальності 191 – Архітектура та містобудування, фахове спрямування «Містобудування») / І. В. Древаль ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 43 с.
- Л. М. Бармашина, В. І. Васильченко, О. М. Петрушевський. Теорія архітектури: Навчальний посібник. Київ: Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2010. 172 с.
- Сергієнко О.В. Категорія містобудівна документація як складова містобудування. О.В.Сергієнко. // *Науковий вісник публічного і приватного права*. – № 1. – 2024. С. 169-173.
- Бирик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / гол.ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
- Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20 травня 1999 р. № 687-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 31. Ст. 246.

Serhiienko O. Category architecture as a component of urban planning

Summary. The article is devoted to the study of the legal category and the legal institute of architecture as a fundamental component of the urban planning industry legislation of Ukraine. The article is aimed at studying the content of the concept of architecture not only as a legal phenomenon, but also as a philosophical one, the influence of this concept on the formation of the normative base of urban planning law in particular, as well as the legislation and the legal system of Ukraine in general, clarifying the true content of normative legal acts, clarifying the factors that determine the existence of such categories of law and determine its objective necessity. Significant importance in the article is given to the legal and philosophical understanding of these concepts primarily from the point of view of the conceptual apparatus of the Ukrainian language.

The article analyses the legal category of architecture, as well as the content of this concept, based on the semantics of the Ukrainian language in relation to the scientific language of law. Particular attention to the use of classification and codification as fundamental methods of scientific knowledge, which allow to streamline the legal field of Ukraine, and contribute to the introduction of a scientific approach to law-making activities in order to obtain an objective result important for society. Correct right-creation, right-understanding and enforcement are significant factors of successful economic development of our state. That is why a clear formulation of the rules of law makes it possible to simulate the lawful behaviour of subjects of urban planning, the main purpose of which is to create a quality living environment, the integrity and proper functionality of which in particular depends on an effective legal mechanism. It is noted that the legal framework of Ukraine has a distorted idea of the content of such a concept, the ideas of simplifying urban planning

legislation require constant reflection and a scientific approach that will ensure the proper effectiveness of the law. Legislation on these issues should be a turned face not only to the consumer, but also in a socially important industry, like urban planning, and to the needs and requirements of society,

including environmental protection and counteraction to man-made human influence.

Key words: town planning, town planning activity, subjects of town planning, objects of town planning, architectural activity, architecture.